

ТУЙААРЫМА КУО УОТ УЪУТААКЫНЫ ҮКТЭННЭРИИТЭ

МБДОУ ЦРР д/с "Биһик" имени А.Г.Габышева
Иитээччи : Афанасьева Зинаида Алексеевна

Сүрүн сорук:

Олонхоҕо баар мөкү, куһаҕан көстүүнү (хотторбот абааһы уолун) хоторго күүс эрэ өттүнэн киирсибэккэ, өркөн өйүнэн, албаһынан кыайыахха сөп диэн оҕоҕо тиэрдии

Самалык соруктар

➤ Оҕо сизэрдээх майгыта итиллиитигэр

олук ис хоһоонугар тирэҕирэн өркөн өйдөөх киһини дьон хайгыырын уонна күүһүнэн эрэ өттөйөр киһини (абааһы уолун) сирэллэр, тэн күүстээх дьонтон мындыр өйдөөбө хоторун, күүстээҕимсийэн былдьыыр, уорар-талыыр киһини олонхоҕо куһаҕан киһи, «абааһы киһитэ» дииллэрин оҕо чуолкайдааһына; бэйэ-бэйэни өйдөһүү-өйөнсүү, биир санаалаах буолуу (Туйаарыма Куо Дьулуруйар Ньургун Боотур тылын истэр, толорор) үтүөтүн, үчүгэйин оҕо ылыныыта

➤ Оҕо билиитэ ханааһыныгар

олонхо олугун ис хоһоонун дьиринэтэн билиитэ; оҕо тылын баайа ханааһына – сана этиилэри, тыллары билсиитэ: лөнкү бухатыырдар; көхсүлэрэ эрэ көбүөхтүү сытар дьону; көй салгын курдук көйө охсон кыайарым буоллар; төрөтөр оҕон төлкөлөнүөх этэ, изримэ дьиэни иччилиэн этэ; түптүр үтүгэн түгэбэр түһэн; уолутан сизэри гынна; сап саҕаттан иннэн сытабын. Оҕо олонхону билиитэ чинээһинэ.

➤ Оҕо үөрүүхтэрин, сатабылларын сайыннарыыга

Оҕо иитээччи ыйытыгытын өйдөөн-дьүүллээн истээһинэ, ыйытыгы сүннүүнэн хоруйдуу үөрэниитэ, бэйэтин санатыгар олонхо тылларын тутта сатааһына; олонхо персонажтарыгар бэйэтин сыһыанын сатаан быһаарыыта, сөптөөх тылынан бэлиэтээн этиитэ. Ийэ тылы оҕо ылыныыта, инэриниитэ; өйгө онорон айан көрүүтэ сайдыыта.

Сүрүн эйгэ (уобалас): дьон-сэргэ эйгэтигэр кирири, алтыһы-бодоруһуу (социализация- коммуникация)

Дьүөрэлэхэр эйгэлэр: айылҕа эйгэтэ, ийэ тыл, хамсаныы, билии-көрүү, кэрэ эйгэ

Оҕо дьайымала: оонньуута – урамны оонньуутунан олонхо персонажтарын оонньооһуна, уруһуйдааһына –анал бэлиэннэн тылдыт оноруута; кэпсэтиитэ – ыйытыгыга хоруйдааһына, түмүк оноруута

Иитээччи туттар тэрилэ: «Туйаарыма Куо Уот Уһутаакыны үктэннэриитэ» диэн олукка остуол биитэр фланелеграф урамныыта, олонхо куукулалара, музыкалаах диискэлэр, магнитофон, пиктограммалар

Оҕо тэрилэ: А-4 кумаакы, грифельнай харандаастар.

Инники ытыллар үлэ: иитээччилэр, специалистар олонхо олуктарын оџолорго тиэрдиилэрэ, оџолордуун сэнэргэһиилэрэ, оџолор уруһуйдара, оноһуктара, оџолор олонхо тематыгар араас көрүгнээх оонньуулар.

Тэрээһин хаамыта

1.Кириии түһүмэх - уоскуйуу, болџомтолоох буолуу, тэрээһингэ туһайыллыы:

Оџолор төгүрүччү тураннар илиилэрин өрө уунан «Аламай күн сыламынан!» дииллэр.

Иитээччи: - Чуумпутук турабыт уонна сүрэхпит тэбиитин истэбит... (оџолор харахтарын симэн, илиилэрин түөстэригэр ууран сүрэхтэрин тэбиитин иһилииллэр).

Иитээччи: - Сүрэхпит тук-тук тэбэр! Туйаарыма Куо сүрэбэ эмиз итинник тэбэр. Биһиги билигин сүрэх буолан хамсаныахпыт.

Бары сиэтиһэбит. Тук! Биир хардыы иннибит диэки. Тук! Биир хардыы төттөрү.

Ити курдук хас да төгүл онороллор, тэтимин уларыта сылдьан (куттаммыт, уоскуйбут, ыксаабыт).

Иитээччи: - Биһиги билигин Туйаарыма Куо сүрэбэ тоџо итинник уларыа сылдьан тэппитин билиэххитин, чуолкайдыххытын баџараџыт дуо?

2.Сүрүн түһүмэх - тэрээһин соруктарын ситиһии

2-1. *Остуол биитэр фланелеграф урамньытынан олугу көрдөрүү:*

«Туйаарыма Куо Уот Уһутаакыны үктэннэриитэ» диэн олонхо олугун оџолорго остуол биитэр фланелеграф урамньытынан оонньотон көрдөрүү, олугу олонхо тылын туһанан кэпсээһин.

2-2. *Оџолордуун кэпсэтии:*

-Тоџо Туйаарыма Куо Уот Уһутаакыны таптыбын диэн кубулунна? (оччоџуна кини көрдөһүүтүн Уот Уһутаакы толоруоџа уонна 9 хос куйаџын устан хотторуоџа диэн билэр)

- Тоџо Уот Уһутаакы Туйаарыма Куо көрдөһүүтүн толоро оџуста? (кини кырасыабай кыыс эйэбэс этиитин, ис киирбэх тылларын истэн “миигин таптыыр эбит” диэн итэбэйдэ)

- Дьулуруйар Ньургун Боотур Уот Уһутаакыны тоџо кэһэттэ, унуоџун урусхаллаата? (кыыс-куону күүһүнэн былдыаан ылар, бэйэтинээбэр мөлтөх дьону атаџастыыр, албаһыгар үктэннэрэн боотурдары өлөртүүр, хаспахха хаайар куһаџан майгылаах абааһы киһитэ)

- Туйаарыма Куо Ньургун Боотурга хайдах көмөлөстө? (албаһынан, өркөн өйүнэн Уот Уһутаакыны тылыгар киллэрдэ; иккиһин батыһаннан охсоору гыммытын тохтотто)

- Туйаарыма Куо Уот Уһутаакыны өлөрдүү абааһы көрөр эрээри тоџо киниэхэ бэрт аххан буолан манньыйда? (Орто дойдуга төннөөрү, төрөтөр оџотун төлкөлөөрү, иэримэ дьизни иччилээри. “Алаһа дьизни тэринэн, аал уоту оттунан Орто туруу дойдубар олоруом” диэн)

- Күн Дьирибинэ манньык диэбитин: “Хаайыллан сытар түөрт уон түөрт лөнкү бухатырдары босхолооторгун саба түһэн охсуһан баран өлбүппүт ордук буолуоџа...” Ньургун Боотур тоџо сөбүлэспэтэ? (хаайыллан сыккырыыр тыыннара быстаары сытар, көхсүлэрэ эрэ көбүөхтүү сытар дьону адьарай айаџар анһан биэрбэппин, ол кэриэтэ бэйэм өлүүм диэбит)

- Ньургун Боотур оннутугар эн хайдах гыныан этэй?
- Арай Туйаарыма Куо албаһа сагамматах, Уот Уһутаакы кинини итэҕэйбэтэх буоллун, оччобуна туох, хайдах буолуо этэй?
- Эниги санаабытыгар Туйаарыма Куо хайдах кыыс эбитий?

2-3. *Сирэйи-харабы уларытан, туттан-хаптан, олонхо тылынан сангаран олуқ персонажтарын оонньоон көрдөрүү*

- Туйаарыма Куо хайдах туттан, көрөн-истэн Уот Уһутаакыны таптырын туһунан эппитэ буолуой...
 “Ыай-ыайбын! Аай-аайбын!
 Ыксаатахпын ньии, ыксаатахпын...
 ...Уот Уһутаакы обургу
 Кубулунан киирэнгин
 Куттуу олороһун дуо?!
 Түптүр үтүгэн
 Түгэһэр даа түһэммин
 Түптээх олоххо түбэспэтим...
 Эрдээх буоламмын
 Ууруон-сыллыан кэриэтин
 Уолутан сиэри гынна...”
- Уот Уһутаакы кинини Туйаарыма Куо таптырын истэн үөрэн хайдах туттубута, туох диэбитэ буолуой...
 “Эддын даа, биэбэйиэм!
 Кырдык куттаннабын буолуо...
 Алтан далбарайбын
 Аралдыта түһүүм,
 Күндү күөрэгэйбин
 Көччүтэ түһүүм!”
- Уот Уһутаакы хотторон абарбыт сирэйин-харабын көрдөрүн, албаһыран сангарарын этин...
 “Абытайбын-халахайбын!!!
 Айккаабын-дьойоккобун!!!
 Үтүө киһи буоллабын –
 Үгүстүк эрэйдээмэ,
 Сап саһаттан иннэн сытабын-
 Салгы тардый эрэ, нойоон!”

- Дьулуруйар Ньургун Боотур кыайан-хотон үөрэн хайдах туттубугун көрдөрүң.

2-4. Харгыстары быһаарыы:

Иитээччи олуктаах түгэни кэпсиир, оҕолор ону оонньоон көрдөрөллөр. Ыйытыгыга хоруйдаан тугу гыныахтарын сөбүн быһааран этэллэр:

- өскө эн кэмпизкин улахан уол былдыан ылан сиэбигэр уктубут буоллун? Оччобуна эн хайыа этининий? (анаардаһаахха, ...
- бииргэ оонньоу сылдыар оҕон оонньоуру уларсыам диэн баран биэрбэт? Эн хайыа этининий? (кэтэһиэм, санатыам, ...
- оҕо ытыы олорор, кини оонньоу, сүүрдэ сылдыбыт массыыната чалбахтаах бадараанга батыллан буксуйбут, ону кыайан хостооботох. Эн оҕону хайдах уоскутаҕын, тугу гынан көмөлөһөбүң? (масынаны бэйэм кыайан хостоон ылбатахпына улахан киһини ынырыам ...

3.Түмүк түһүмэх:

3-1. Пропп-картаннан оонньоу көрүңнэрэ (варианнара)

- а) Оҕо пропп-картаннан олук ис хоһоонун наардаан уурар (таблицалаах –5 саастаах оҕолор, биитэр таблицага суох – 6 саастаах оҕолор)
- б) Оҕо умсаннары сытар карточканы ылан, онно ханнык түгэн ойууламмытын этэр
- с) Пропп-карта таблицатыгар көтүтүллүбүт 3-4 картаны булан ситэри ууран биэрэр.

3-2. Оҕо тылдыта

Оҕо бэйэтин тылдытыгар бүгүн истибит сага тылларын, этиилэрин анал бэлиэннэн иитээччи быһаарытынан уруһуйдуур. Ойууннан тылын суолтатын бэйэтэ этэр.

3-3. Үтүө санааны оҕо ингэри

Иитээччи сагатын оҕо үтүктэр: “Мин Орто дойду оҕотобун, мин киһиргээбэппин, күүспүнэн өттөйбөспүн. Тыңааһыннаах түгэнгэ этиспэккэ-охсуспакка, оҕолордуун иллээхтик быһаарсабын. Мин кыра балтыбын, сурусун куруук көмүскүүбүн, оонньотобун. Мин улааттахпына күүстээх-уохтаах, үтүө санаалаах, сэмэй майгылаах киһи буолуом, дьонно-сэргэбэ көмөлөһүөм. Күөбэл-нухал! Күлүм-мичил!”

Технологической карта

Түгүмэх (этапы)	Түгүмэх соруга (задачи этапа)	Иитээччи дьайыыта (действия воспитателя)	Оҕо дьайыыта (действия ребенка)	Үлэ ньымата (методы приемы)	Сабаҕаланар түмүк (ожидаемый результат)
Кирири түгүмэх	<p>Оҕо тэрээһиннэ туһаайыллыыта</p> <p>Олонхо инники олугун, олонхо геройдарын оҕо санааһына</p>	<p>Иитээччи оҕолору төгүрүччү туруорар. “Аламай күн сыламынан!” диир. Тэрээһин тематыгар кириригэ Туйаарыма Куо куттаммыт, уоскуйбут, ыксаабыт сүрэбин тэбиитин уларытан оҕолору оонньотор</p>	<p>1.Оҕолор уна илиилэрин ханас түөстэригэр ууран төбөлөрүн хонкутан эбэрдэлэхэллэр, уна-ханас турар оҕолорго ханыһан эйэбэстик мичээрдииллэр.</p> <p>2.Оҕолор сүрэх буолан хамсаналлар: Бары сиэтиһэллэр. Тук! Биир хардыы иннибит диэки. Тук! Биир хардыы төттөрү. Ити курдук хас да төгүл онороллор, тэтимин уларыта сылдьан (куттаммыт, уоскуйбут, ыксаабыт).</p>	<p>Оҕо тэрээһини сэргиир, саҕаланарын кэтэһэр түгэнин үөскэтии. (ситуация ожидания)</p>	<p>Оҕо инники туох буоларын кэтэһиитэ; тэрэһини сэргээһинэ</p>
2. Сүрүн түгүмэх	<p>Олук ис хоһоонугар тирэбэрэн өркөн өйдөөх киһи (Дьулуруйар Ньургун Боотур) тынааһыннаах түгэннэ суолу-иһи тобуларын, онтон күүһүнэн эрэ өттөйөр ангала киһи (абааһы уола) мындр өйдөөх өтө көрөр киһиэхэ, төһө да тэн күүстээхтэрин иһин, хотторорун оҕо билиитэ</p>	<p>2-1. Остуол (фланелеграф) урамньытынан олугу көрдөрүү</p> <p>Иитээччи «Туйаарыма Куо Уот Уһутаакыны үктэннэриитэ» диэн олонхо олугун оҕолорго остуол урамньытынан көрдөрүүтэ, олугу олонхо тылын туһанан кэпсээһинэ.</p>	<p>Оҕолор олугу болҕойон истиилэрэ</p>	<p>Остуол биитэр фланелеграф урамньыта</p>	<p>Оҕо олук ис хоһоонун билсиһиитэ. Тэн күүстээх дьонтон өркөн өйдөөбө хоторун оҕо быһаарыыта</p>

<p>Оџо иитээччи ыйытытын өйдөөн-дүүлээн истэһинэ, ыйыты сүннүнэн хоруйдуу үөрэниитэ, бэйэтин санатыгар олонхо тылларын тутта сатааһына; олонхо персонажтарыгар бэйэтин сыһыанын сатаан быһаарыта, сөптөөх тылынан бэлиэтээн этиитэ; Ньургун Боотур үтүө санаатын, Туйаарыма Куо олоххо тардыһытын оџо өйдөөһүнэ.</p>	<p>2-2. Оџолордуун кэпсэтии Иитээччи оџолордуун сэхэргэһэн персонажтар дьайыыларын туһунан оџолор санааларын ыйыытар.</p>	<p>Оџолор иитээччи ыйытытын өйдөөн олук ис хоһоонунан сирдэтэн хоруйдааһыннара. Туйаарыма Куо, Ньургун Боотур, Күн Дьырибинэ дьайыытын сыаналааһыннара, кинилэргэ бэйэлэрин сыһыаннарын этиилэрэ. Түгэни уларыта тутан сэдиптээһиннэрэ, сылыктааһыннара: арай ... оччоџуна...</p>	<p>Сэхэргэһии – ыйытыга хоруйдааһын, куолулааһын, бэйэ санаатын этии, бэйэ сыһыанын быһаарыы (философические беседы, интерпретация)</p>	<p>Туйаарыма Куо абааһы уолун кыайар-хотор туһугар, Орто туруу дойдуга аналлааһын кытта олороору албыннаабыта сөптөөх быһыы диэн оџолор быһаарыыла. Күн Дьырибинэ уолџамчы, көтүмэх этиитин (бары Уот Уһутаакыга саба түһэбит, охсуһан баран өлөбүт) Ньургун Боотур 44 лөнкө бухатыыр эстэн-быстан сытарын билэн кинилэри Уот Уһутаакыны утары туруорбатын өйдөөһүннэрэ.</p>
<p>Олонхо олугун ис хоһоонун дьыринэтэн билиитэ; оџо тылын баайа хаһааһына – саһа этиилэри, тыллары билсиитэ, саһара эрчиллиитэ</p>	<p>2-3. Олук персонажтарын оонньоон көрдөрүү Иитээччи оџо сирэйин-хараһын уларытан, туттан-хаптан, олонхо тылынан саһаран оонньоурун санатар. Оџо оонньоуругар атрибут бизэрэр</p>	<p>Туйаарыма Куо хайдах туттан, көрөн-истэн Уот Уһутаакыны таптыырын туһунан эппитин олонхо тылын-өһүн туһунан оџо оонньоон көрдөрүүтэ. Уот Уһутаакы Туйаарыма Куо кинини таптыырын истэн үөрэн хайдах туттубутун, туох диэбитин оџо оонньоур Уот Уһутаакы хотторон абарбыт сирэйин-хараһын көрдөрөн, албаһыран саһарарын оџо оонньоон көрдөрүүтэ.</p>	<p>Урамны оонньоута (театрализованные игры)</p>	<p>Персонажтар дьайыыларын түгэх суолтатын, ис хоһоонун оџо быһаарыта; уйулџаларын туругун өйдөөһүнэ</p>

	Бэйэ-бэйэни өйдөһүү-өйөнсүү, биир санаалаах буолуу үтүөтүн, үчүгэйин оҕо ылыныыта	2-4. Харгыстары быһаарыы Иитээччи оҕо олобун түгэнигэ оонньоотон, быһаартаран оҕолорго көрдөрөр.	Оҕолор 3 араас олуктаах түгэни оонньоулар, хайдах гыныахха сөбүн быһаараллар, ол быһаарыыларын оонньоон көрдөрөллөр: 1.өскө эн кэмпиэкин улахан уол былдыаан ылан сизбигэр уктубут; 2.бииргэ оонньоу сылдыар оҕон оонньоурун биэрбэт; 3.оҕо ытыы озорор, кини оонньоу, сүүрдэ сылдыбыт массыыната чалбахтаах бадараанга батыллан буксуйбут, ону кыайан хостооботох	Харгыстаах олугу быһаарыы (тренинговые игры)	Оҕо ханнык баҕарар түгэнгэ киһи быһаарсыан сөбүн өйдүүр; бэйэтин да, атын киһини да атаҕастаппат, баттаппат курдук сылдыарга үөрэнэр
3. Түмүк түһүмэх	Оҕо бэйэтин санатыгар олонхо тылларын ис хоһоонун өйдөөн-дьүүллээн тутта сатааһына (осознанное применение)	3-1. Пропп-каартаннан оҕо оонньооһуна Иитээччи оҕолорго пропп-картаны түгэтиитэ; оонньоу араас көрүннэрин тэрийиитэ	Оҕо оонньоутун көрүннэрэ (варианнара) 1)Оҕо пропп-картаннан олук ис хоһоонун наардаан уурап (таблицалаах – 5 саастаах оҕолор, биитэр таблица суох – 6 саастаах оҕолор) 2)Оҕо умсаннары сытар карточканы ылан, онно ханнык түгэн ойууламмытын олонхо тылынан этэр 3)Пропп-карта таблицатыгар көтүтүллүбүт 3-4 картаны булан, олонхо тылынан “ааҕан” ситэри ууран биэрэр.	Өркөн өй оонньоута (ТРИЗ)	Оҕо олонхо ис хоһоонун анал бэлиинэн сирдэтэн “ааҕыта” (кодировка-декодировка), олонхо тылын суолтатын өйдөөһүнэ
	Ийэ тылы оҕо ылыныыта, ингэриниитэ; өйгө онорон айан көрүүтэ	3-2. Оҕо тылдыыта Иитээччи оҕолорго олонхо олугун сүтэн эрэр тылларын быһааран биэрэр, ханнык анал бэлиинэн уруһуйдуохха сөбүн көрдөрөр	Оҕо бэйэтин “Тылдыытыгар” бүгүн истибит сана тылларын, этиилэрин анал бэлиинэн иитээччи быһаарыытынан уруһуйдуур. Ойууннан сирдэтэн бүгүннү олук тылын суолтатын бэйэтэ этэр.	Тылдыкка үлэ. Анал бэлиинэн тыл суолтатын бэлиэтээһин (кодировка-ТРИЗ)	Аныгы олоххо сэдэхтик туттулар олонхо тылын билиитэ, ийэ тылы ылыныыга оҕо көхтөөх дьайымала
	Оҕо үтүө майгылаах дьон киһитэ буола улаатарга уһуйулуута	3-3. Үтүө санааны оҕо ингэри Иитээччи ылыннарыылаахтык сангарар. Кини санатын оҕо үтүктэр	“Мин Орто дойду оҕотобун, мин тынааһыннаах түгэнгэ оҕолордуун иллээхтик быһаарсабын. Мин улааттахпына үтүө санаалаах киһи буолуом, дьонно-сэргэбэ көмөлөһүөм. Күөбэл-нусхал! Күлүм-мичил!”	Оҕо санаатын үтүөбэ туһаайыы (тренинг)	Оҕо түгэх өйүгэр (подсознание) үтүө санаа олохсуйуута

